

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת לך לך תשע"ז

זכות אבות לבנים, וזכות בנים לאבות

לאברהם בידיעת הדברים. והרי הקב"ה אמר במפורש שיתן לו את הארץ! וא"כ איזה חסרון ידיעה יש כאן, אחרי דברי ה' המפורשים? היה צריך לומר "במה איך שנה", שאז המשמעות היתה ברורה, שהכוונה היא לשאול "באיזו זכות אירשנה". אבל "במה אדע פי איך שנה", היא לשון שמשמע ממנה שחסר לו בידיעת הדברים, שזהו בעצם חסרון באמונה בדברי ה', שהרי ה' אמר דברים מפורשים וברורים. וכיון שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה (יבמות קכא, ב), לכן אפילו אם יש רק משמעות קלה מאד כאילו אברהם מפקפק בהבטחת ה' - הקב"ה מדקדק על זה.

אינני סבור שמותר לומר על אברהם אבינו, שבאמת היה לו איזה פקפוק על דברי ה', אפילו בתוככי לבו. הבעיה היא בניסוח. מנוסח השאלה משמע, שאברהם מסתפק ח"ו בקיום הבטחת ה'. זה מספיק, כדי שבדורות הבאים עלולה כבר לצמוח מכאן בעיה הרבה יותר קשה באמונה. ה' ידע, שמהחסרון הזה עלולים להגיע עד כדי טעויות של כפירה ממש. ישכחו את כל עבודת ה' של אברהם אבינו. לכן, כדי לתקן את זה, צריך שיראו עשר מכות מופלאות, ויציאת מצרים, וקריעת ים סוף, ואח"כ מעמד הר סיני, ומזה יגיעו שוב לידיעת ה' שהיתה לאברהם אבינו. לאברהם אבינו היתה הידיעה בלי כל הדברים האלה. אבל ישראל יעמדו במצב כזה, שיצטרכו לראות עשר מכות ויציאת מצרים וקריעת ים סוף וכל מה שקרה שם, כדי לחזור לידיעת ה', למצב של "ויאמינו בה" ובמשה עבדו" (שמות יד, לא). ודאי לא כולם היו כך, היו צדיקים כמו אהרן הכהן ויהושע בן נון ונחשון בן עמינדב, ועוד הרבה צדיקים אחרים, אבל היו כאלה שהתבוללו במצרים, ואפילו אחרי תשע מכות, היו ארבע חמישיות מעם ישראל [ויש אומרים עוד יותר] שמתו בשלשת ימי אפלה, כי לא היו ראויים לצאת (עי' רש"י שם יג, יח בסוף דבריו שם). לא כל ישראל באותה מדרגה. כל השעבוד הנורא הזה בא, מפני שלמראית עין היה חסר קצת אצל אברהם אבינו באמונה בה'. וחסרון אצל האבות, הופך אח"כ אצל הבנים לחסרון יותר גדול. כמו שאם יורים טיל לחלל, ותהיה סטייה של מילימטר בהכוונת הטיל, אז בשמים הטיל יחטיא את מטרתו במאות אלפי ק"מ - כך גם אצל האבות. האבות הם כן השילוח של עם ישראל. כל סטייה קטנה בכך השילוח, גורמת לסטייה עצומה בתוצאות. מה שחסר באבות, חסר אח"כ בבני ישראל פי כמה וכמה.

במה אדע כי אירשנה - מה הבעיה בשאלה זו?

הקב"ה אומר לאברהם אבינו: "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, לתת לך את הארץ הזאת לרשתה" (בראשית טו, ז). אומר אברהם לקב"ה: "ה' אלוקים, במה אדע כי איך שנה"? (שם, ח) ומסביר רש"י (בפירוש שני), שאברהם לא התכוין ח"ו להטיל ספק בקיום הבטחת ה', אלא כוונתו היתה רק לשאול, באיזו זכות יתקיימו בניו בארץ (רש"י שם, ו). כי הוא מבין, שאת א"י לא מקבלים סתם כך, בחינם. צריך זכות בשביל לקבל את א"י, וצריך זכות בשביל שהארץ תשאר ביד מקבליה. לכן הוא שואל, באיזו זכות יתקיימו בניו בארץ, ובאיזה זכות תשאר הארץ בידם, ולא יגלו ממנה ולא יקחוה מידם¹. אומר לו הקב"ה: "קחה לי עגלה משלשת, ועז משלשת, ואיל משלש" וכו' (שם, ט). כלומר: בזכות הקרבנות (רש"י שם, ו).

מוסיף אברהם אבינו ושואל את ה': "תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? - אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות; בזמן שקוראין בהן לפני - מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם" (תענית כז, ב).

כלומר: לימוד עניני קרבנות שקול כהקרבנות בפועל.

והנה, למרות שכוונתו של אברהם היתה רק לשאול באיזה זכות יתקיימו בניו בארץ, בכל זאת יש דעה בגמרא, שבגלל שאלת "במה אדע כי איך שנה", נגזרה על בניו של אברהם גלות ארבע מאות שנה - "גר יהיה וירעף בארץ לא להם, ויעבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג). יש גם דעות אחרות בגמרא. יש דעה, שגלות מצרים נגזרה בגלל שאברהם אבינו החזיר למלך סדום את הנפש שהציל במלחמה (שם יד, כא-כג). במקום שיכניס אותם לישיבה שלו, וילמד אותם להיות בעלי חסד, הוא מכניס אותם ל"ישיבה" של מלך סדום, ששם לומדים את ההפך הגמור. ולפי דעה אחרת, הגזרה נגזרה מפני שגייס בחורי ישיבה למלחמה עם מלך סדום (נדרים שם). לא היה צריך לגייס בחורי ישיבה למלחמה עם אמרפל וחבריו. שלוש דעות בחז"ל, למה נגזרה גלות מצרים². עכ"פ, לפי דעה אחת, הגזרה באה על זה ששאל, "במה אדע כי איך שנה".

וצריך להבין: אם השאלה מוצדקת - וכפי שרואים מתשובתו של הקב"ה, שהתייחס לשאלה וענה עליה - א"כ, למה נענש אברהם על שאלתו?

אפשר להסביר, שאברהם לא היה צריך לומר "במה אדע כי איך שנה"; שיש בלשון זו קצת משמעות, שחסר

מעשה אבות סימן לבנים

וזרעו יזכור הקב"ה שהם ממשיכים בדרך אבותיהם, ואילו לעֲשׂוֹ זרעו יזכור הקב"ה שהם לא ממשיכים בדרך אבותיהם. אותו דבר עצמו שהוא זכות בשבילנו, הוא קטרוג בשבילם.⁹ אמנם לפי אלה שגורסים "היום ברחמים תזכור" אי אפשר לכוין כפי שהציע הגרש"ז זצ"ל, אבל אם אומרים רק "היום תזכור", [בלי תיבת "ברחמים"], אז שייך באמת לכוין כך. זְכוֹר ליעקב "שהוא לבדו זרעו של אברהם המחזיק בדתו ובדרכו הישרה" (רמב"ם הלכ' מלכים פ"י ה"ז), וְזָכוֹר לעשו שהוא סטה לחלוטין מדרך האבות.

הרי שמעשי האבות משפיעים, ולא הולכים לאיבוד. אפילו הדבר הכי קטן, לא הולך לאיבוד. כ"ש הזכויות הגדולות שהאבות עשו. ומאידך גיסא, אם יש איזה מכשול אצל האבות, עלולים הענינים האלו להתגלות אצל הבנים בתוצאה נוראה, היות וזה לא רק אצל האבות, אלא גם אצל הדורות הבאים¹⁰. כל אחד מאיתנו צריך לחשוב, שלא יחטא, לא רק כדי שהוא בעצמו לא יענש, אלא גם כדי שדורותיו לא יענשו בגללו. שהוא לא יהיה סיבה ח"ו לדורות הבאים. שיוריש לבניו רק מצוות ומעשים טובים.

מעשה בנים - מועילים לאבות

ה"חפץ חיים" אמר, מה שכתוב בגמרא שבראש השנה הקב"ה "יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו" (ר"ה לב, ב), מה פירוש "ספרי חיים וספרי מתים"? - בפשטות הכוונה היא לספרים שבהם נכתב מי יחיה ומי ימות בשנה הבאה¹¹. אבל ה"חפץ חיים" לא פירש כך. ה"חפץ חיים" פירש, שספרי החיים הם הספרים שבהם כתובים אלו שעדין חיים. וספרי מתים הם הספרים שבהם כתובים אלו שכבר מתו. מה יש לבדוק אצל מי שכבר מת? בשלמא מי שחי, צריך לראות מה היו מעשיו בשנה שעברה, ולפי זה לדון את דינו על השנה הבאה. אבל מי שכבר מת, לא עשה בשנה זו לא מצוות ולא עבירות, וא"כ מה יש לחפש אצלו? על מה ולמה פותחים את ספרו ביום הדין? אמר ה"חפץ חיים" - גם למת יש "חשבון פתוח". אם השאיר אחריו בעוה"ז בנים ותלמידים שעוסקים בתורה ובמצוות, לומדים משניות, נותנים צדקה - נוספות זכויות לחשבוננו גם לאחר שמת. ואם השאיר אחריו בנים ותלמידים שהולכים בדרך ההפוכה ח"ו - נוספות חובות לחשבוננו¹². הרי לכן נהוג שבנים אחרי פטירת ההורים אומרים קדיש, עוברים לפני התיבה, נותנים צדקה ולומדים משניות, כי כל אלו מועילים להעלות את נשמת הנפטר. גם אצל המת יש א"כ לבדוק, מה נוסף לו במשך השנה שחלפה. האם נוספו לו זכויות לחשבון, או שמא ח"ו להפך¹³.

כל אחד מאיתנו צריך להשתדל שהמאזן שישאיר אחריו יהיה חיובי עד כמה שאפשר. אם יעשה מצוות, יש סיכוי שבניו יעשו עוד יותר מצוות. ואם לא, אז ח"ו להפך.

רואים ענין זה גם בדור מאוחר יותר. בני עֲלֵי חטאו, ובגלל זה אומר הנביא לעלי: "לא יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ פֶּלֶא הַיָּמִים... וְכָל מִן־בֵּית בְּיָתְךָ יָמוּתוּ אַנְשֵׁים" (שמו"א ב, לב). כלומר - בני שמונה עשרה (ר"ה יח, א). כאלף שנה אחר כך - בתקופתו של רבי יוחנן בן זכאי - עוד מוצאים שהיתה משפחה שבניה היו מתים צעירים מאד, רק מפני שהיו מבית עֲלֵי (ר"ה שם). הרי שלדורות עולם בני עלי לא יכולים להתקיים, אלא אם כן הם עוסקים בתורה ובגמילות חסדים (ר"ה שם), ולדעת הירושלמי גם בתפילה (יר' שם פ"ב ה"ה). אבל בלי זה הם לא יכולים להתקיים. בְּנֵי הַרוּחַנִיִּים שלהם יש משהו לקוי, שבגללו הם לא יכולים להתקיים³. וכך גם להפך: מה שאנו חיים בזכות האבות, כבר הסביר הגה"צ רבי א"א דסלר זצ"ל ואמר, שלא "זכות אבות" היא שמגינה עלינו, אלא "נְפוֹת אבות". כלומר, משהו מְזַכֵּת הנפש של האבות הקדושים, מאהבת החסד של אברהם, ממסירות הנפש של יצחק אבינו (בעקידה) ומאהבת התורה של יעקב, עבר אלינו בירושה, ובזכות זה אנו מבקשים מהקב"ה לרחם עלינו⁴ (עי' מכתב מאליהו ח"א עמ' 8-14). ועל "נְפוֹת אבות" זו צריך לשמור. ללכת בדרכי אבותינו, ולטפח בתוכנו את המידות הטובות שקבלנו מהם בירושה, ורק אז יש תקוה שזכות זו תעמוד לנו. אם חלילה לא נעשה כן, ולא נטפח בתוכנו את המידות הטובות של אבותינו הקדושים - לא תשאר בידנו נְפוֹת אבותינו, וממילא גם לא נְכוּתם⁵. אדרבה, זְכוּת אבותינו תהפוך לנו אז לרועץ ולמקטרג ח"ו, כאותו גנב שהובא בפני שופט, ושאל אותו השופט: "מה יש לך לומר להגנתך"? אמר הגנב: "אבי היה אדם ישר"! אמר לו השופט: "אם כך, הרי שיש להחמיר בדיןך עוד יותר! בשלמא אם אביך היה גנב, היה מקום להתחשב בך, שכן לא ראית מימך דרך אחרת. אבל אם אביך היה אדם ישר, וחינך גם אותך להיות אדם ישר, למה נהיית גנב?... "זכות אבות" הופכת א"כ להיות קטגור לאדם שאיננו ממשיך ללכת בדרכים הטובות שהלכו בהן אבותיו⁶.

ובאמת, לעשו לא מועילה זכות אבותיו. עשו גם הוא בן של אברהם ויצחק, אבל הוא לא הולך בדרך שלהם. ולכן אמר הרב [הגרש"ז אויערבאך] זצ"ל, שכשאומרים בברכת "זכרונות" של ראש השנה "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם, ועקדת יצחק לזרעו היום תזכור", שיש מן הפוסקים שכתבו, ש"זרעו" של יצחק הרי הוא כולל גם את עשו, ולכן יש לומר "ועקדת יצחק לזרעו של יעקב היום תזכור", כדי שבקשתנו לא תכלול גם את עשו⁷, ונמצינו מתפללים שגם עשו וזרעו יהנו מזכות העקדה⁸ (מג"א סי' תקצ"א סק"ח בשם מהרי"ל, וט"ז שם סק"ג בשם בעל הפרוס), אך מו"ר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר, שאין צורך בַּתּוֹסֶפֶת הזו, ואפשר לבקש שגם לעֲשׂו יזכור הקב"ה את העקדה. ומשמעות בקשה זו היא, שליעקב

ביקש ממנו היו"ר שלא יצא, ואמר אל הנוכחים: "נא לא לעשן! החבר עגנון לא סובל את העישון". קם עגנון ואמר: "החבר עגנון סובל את העישון. הקב"ה לא סובל אותו". לעשות את הדברים מפני שזהו רצון ה', לא מפני שכך כולם עושים. "וטהר לבנו לעבדך באמת", זו המידה של יעקב אבינו - "תתן אמת ליעקב" (מיכה ז, כ). לפעמים אדם צריך לעשות נגד הכלל, אבל צריך גם להשתדל שלא לפגוע בכלל. צריך הרבה שיקול דעת, מתי מותר לשנות ממנהג הציבור. צריך בזה הכרעה תורנית. כמה לעשות על עצמו חומרות שהציבור לא נוהג. חומרות שהציבור לא נוהג אותן, אם עושה אותן בפרהסיא, זו גאוה ופגיעה באחרים שלא נוהגים את החומרות האלה. צריך להזהר מאד בהנהגה של חומרות. אבל לעשות מה שההלכה מחייבת - זה ודאי צריך לעשות. בין אם כולם עושים ובין אם לא עושים. לקיים את ההלכה צריך.

יהי רצון שתהיה לנו באמת זכות אבות, ונמשיך בדרך של אברהם יצחק ויעקב, בחסד, ביראת שמים, במידת האמת, שתתן אמת ליעקב. אנו הרי מוסיפים זכויות לאברהם יצחק ויעקב ולמשה רבינו. כל מצוה שאנו עושים, מוסיפה זכות למשה רבינו שלימד אותנו את המצוה, ומוסיפה זכות גם לכל החכמים שלימדו אותנו את המצוות. להשתדל לקיים את התורה, ללמוד אותה, להרבות בתורה, לומדים כעת מסכת בשיבה, זוהי מעלה גדולה. כל מילה של תורה שיהודי לומד, זו מצוה עשה של תלמוד תורה. וכשלוומדים מסכת שבת, הרי מקיימים גם מצות עשה של "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ, ח). ואם לומדים הלכות שבת בשבת עם 'אגלי טל', מקיימים גם מצוה "עונג שבת"! 'אגלי טל' הרי מלא בסברות נפלאות, וכשמתבוננים איך הוא בונה את הסברות שלו בענין המלאכות, ומביא ראיות לא רק ממסכת שבת, אלא גם ממסכת בבא קמא, וממסכת כלים ועוקצין - הרי זה דבר נפלא! זוהי הגדלות של אדם גדול, שאצלו "כל התורה - ענין אחד" (תוספתא סנה' פ"ז ה"ה). יכול ללמוד הלכות שבת מתוך מסכת כלים ומסכת אהלות, והלכות כלים ואהלות מתוך מסכת שבת ומסכת בבא קמא. כי "כל התורה - ענין אחד". הכל שזור וארוג זה בזה¹⁴.

שנזכה כולנו ליום שכולו שבת במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

חינוך הבנים הוא דבר גדול וחשוב מאד. צריך, לכן, לחפש ולשאת אשה המתאימה לגדל בנים בני תורה. זהו דבר חשוב מאד.

הרבה פעמים אמרתי בישיבה, שבעצם ראוי שכל אחד ישא בת תלמיד חכם. אלא מה, שלא כל אחד מוצא בת תלמיד חכם. אין, לצערנו, כל כך הרבה תלמידי חכמים, וממילא לא כל אחד יכול לשאת בת תלמיד חכם. אבל מה שכן אפשרי לכל אדם לעשות הוא, שתהיה לו לפחות אשת תלמיד חכם! הרי למה יעצו חכמים לאדם לשאת בת תלמיד חכם? - "שאם מת או גולה, מובטח לו שבניו תלמידי חכמים" (פסחים מט, א), כי אשתו תגדלם בדרך שראתה בבית אביה. וא"כ, גם אשת תלמיד חכם יכולה להועיל לזה. ואת זה - כל אחד יכול לעשות, לראות שתהיה לו אשת תלמיד חכם. וזה, כמובן, ע"י שמתקרבים לחכמי התורה, ולומדים ממעשיהם. יש לנו בזה אחריות בזה, לא רק כלפי עצמנו, שנהיה גדולים בתורה, אלא גם כלפי הבנים שלנו, לדאוג שיהיו גדולים בתורה. להשתדל שיתחברו לתלמידי חכמים, לשלוח אותם ללמוד אצל תלמידי חכמים, ולחנך אותם בחינוך הכי טוב.

וכל מעשיך יהיו לשם שמים

אנו מתפללים, "וטהר לבנו לעבדך באמת", שהעבודה שלנו תהיה אמיתית לרצון ה', לא להנאת עצמנו. יש אדם שמניח תפילין כי בישיבה כולם מניחים, ואם הוא יהיה בלי תפילין יצחקו עליו, לכן הוא מניח, רק כדי שלא יצחקו עליו. אחד כזה, יקבל קצת שכר בתור עושה שלא לשמה, אבל למעשה אין זו עבודת ה', אלא עבודת עצמו. וכך גם מי שלובש ציצית רק מפני שכל החברה לובשים ציצית. צריך להשתדל, שכל מה שאנו עושים יהיה בגלל רצון ה', לא בגלל שכך כולם עושים.

וודאי גם שלא לעשות נגד רצון ה' כי כולם עושים כך. מספרים על ה"דברי חיים" מצאנו זצ"ל, שבא אליו פעם יהודי אחד וסיפר לו, "פלוגי עשה כך וכך". אמר לו ה"דברי חיים": "לשון הרע! אסור לספר זאת!" אמר לו המספר: "אבל כך כולם אומרים!" אמר לו ה"דברי חיים": "הגיהנם מספיק גדול בשביל כולם!"... "כולם עושים" איננו היתר. צריך לבדוק אם מה שכולם עושים באמת מותר. אסור להסחף סתם אחרי כולם. אבל גם כשכולם עושים דבר נכון, גם אז צריך להשתדל לעשות את אותו מעשה לא רק בגלל שכך כולם עושים, אלא כי כך ציוה ה' לעשות. מספרים על הסופר עגנון, שפעם הוזמן לאסיפה בשבת, וכמה מהנוכחים התחילו לעשן. עגנון קם לצאת.

1. ובפירושו ראשון פירש רש"י, שאברהם אכן פקפק בהבטחת ה' על ירושת הארץ. אך לא מחמת שלא האמין לדברי ה' ח"ו, דזה לא

יתכן, כי "מי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב, ושאר הנסיונות, איך לא יאמין בבשורה טובה"? ! (לשון הרמב"ן) אלא הפקפוק היה מחמת שהבטחת ה' לא היתה מוחלטת, והיה משמע ממנה שהיא תלויה במעשיו של אברהם. לכן חשש אברהם, שמא יגרום החטא, ולבסוף לא יזכו בניו לרשת את הארץ. ולכן ביקש מה' אות - היינו, "שידע ידיעה אמיתית שיירשנה, ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם... והקב"ה [אכן] כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים" (לשון הרמב"ן), והיא ברית בין הבתרים, שזו היתה האות שיירש את הארץ על כל פנים, גם אם ח"ו יחטאו. אבל בפירוש שני פירש רש"י, שלאברהם לא היה כל פקפוק בהתקיימות הבטחת ה', ורק רצה לדעת באיזו זכות תתקיים הארץ ביד זרעו.

2. וכתב ה"קרן אורה", ששלש הדעות שנאמרו בגמרא "מפני מה נענש אברהם אבינו, ונשתעברו בניו למצרים" מכוונות כנגד ג' מיני שעבוד שהיו שם: א) גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ב) ועבדום, ג) וענו אותם... מפני שאמר במה אדע כי אירשנה, נענשו להיות גרים בארץ לא להם [כאילו באמת לא ירשו את הארץ]. ועבדום (בגוף) - מפני שעשה אנגריא ועבודה בתלמידי חכמים. וענו אותם (בנפש) - מפני שהפריש בני אדם מתחת כנפי השכינה, שהוא עינוי נפש "קרן אורה" נדרים לב, א ד"ה מפני מה).

3. ובגמרא מסופר, שגם אביי ורבא היו מבית ע"ל, והיו אמורים משום כך למות צעירים מאד, אך זכות התורה וגמילות חסדים שעסקו בהם הצילה אותם שלא ימותו בגיל צעיר מאד, אלא בגיל מבוגר יותר (ר"ה יח, א).

4. וכן באר ה"בית הלוי" (סוף פרשת וירא). ובאר, דזהו שאנו אומרים "מה יפה ירושתנו", והיינו דנשאר לנו בירושה מעט מהמידות הטובות של אבותינו הקדושים.

5. וצ"ע לפ"ז מה שכתב רש"י, שלעמלק יש זכות אבות (עי' רש"י תהלים פ, יד).

6. וכמו שכתב השל"ה (תורה שבכתב, סוף פר' בחוקותי): "וְיִזְכְּרֵתִי אֶת פְּרִיִּי יַעֲקֹב וְאֶת אֶת פְּרִיִּי יַעֲזֹק וכו' (ויקרא כו, מב). וקשה: הרי זה הפסוק הוא של נחמה, ועדין לא גמר הקללות, ואיך הפסיק בפסוק של נחמה בתוך הקללות? וקבלתי, כי אף זה הפסוק הוא מתוכחת מוסר. כי אינו דומה רשע בן רשע החוטא, לרשע בן צדיק. כי הרשע בן צדיק עונשו מרובה, שראה אביו מתנהג בחסידות והוא אין מנחה אבותיו בידיו... על זה אמר אני אזכור לך אלו הדברים לכף חובה, שאתה מזרע אבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב, וגם 'וְהָאָרֶץ אֲזָפְרָ" (שם), כי נתתי לך ארץ ישראל שאוירא דא"י מחכים, ועל כל זאת לא הלכת בדרך ישר". עכ"ל. ועי' בגמ' (מנחות נג, א), שרב פרידא קילל את מי שהוא בר אבהן ולא בר אוריין (כלומר, שאבותיו תלמידי חכמים גדולים, והוא לא), מפני שהיה לו ממי ללמוד, ולא למד, וזה חמור יותר ממי שאינו בר אבהן ואינו לומד (עי' מהרש"א שם).

7. דהגם ששעשו הופקע מלהקרא זרעו של אברהם - שהרי הקב"ה אמר לאברהם: "כִּי יִצְחָק יִקְרָא לְךָ יְרֵעָ" (בראשית כא, יב), "ביצחק" ולא כל יצחק (נדרים לא, א), ובא להוציא את עשו מלהקרא זרעו של אברהם - אך עדין לא נאמרה כאן הפקעה שעשו אינו נחשב זרעו של יצחק (כן דעת מהרי"ל).

8. אבל המג"א נקט, דמדקאמר רחמנא ליצחק "כִּי לָךְ וְלְיִרְעָא אֲתָן אֶת פְּלֵ הַאֲרֶצַת הָאֵל" (בראשית כו, ג) ולעשו לא נתן מהן כלום - שמע מינה שעשו הופקע גם מלהקרא זרעו של יצחק, וממילא א"צ לומר "לזרעו של יעקב", דגם זרעו של יצחק לא כולל את עשו (הובא במשנ"ב ס"י תקצ"א ס"ק י"ב ובשעה"צ שם סק"ח). ואחרים כתבו, דאף אם ננקוט כהמהרי"ל, דעשו הופקע רק מלהקרא זרעו של אברהם אך לא הופקע מלהקרא זרעו של יצחק, מ"מ א"צ לומר בתפלה "לזרעו של יעקב", כיון שמה שאנו אומרים "ועקדת יצחק לזרעו היום תזכור" אין הכוונה לזרעו של יצחק, אלא לזרעו של אברהם, שעליו מדברת הברכה ("וזכור לנו ה' אלקינו... את השבועה אשר נשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה, ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם... וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם"), וא"כ אין עשו בכלל, שהרי הופקע מלהקרא זרעו של אברהם, וכנ"ל.

9. וכעין זה אמרו במדרש: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: אֵלֶי אָבִי אֲבָרְכֶם וְאֵלֶי אָבִי יַעֲזֹק וכו' הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו וכו' (בראשית לב, י-יב). הא לעשו לא?! אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם - אני מתקיים עליו. [אבל] מי שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם - איני מתקיים עליו" (ב"ר עו, ד). כלומר, המדרש מקשה, איך מתפלל יעקב להנצל מעשו בזכות אבותיו? והרי גם לעשו עומדת זכות זו, שהרי אברהם ויצחק הם גם אבותיו! ומתוך המדרש, שאין זכות האבות עומדת אלא למי שבחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם, אבל מי שאינו בוחר בדרכיהם ולא עושה כמעשיהם - אין זכות האבות עומדת לו. [אלא שבדברי הגרש"א המובאים כאן מבואר חידוש גדול יותר, שלא רק שזכות האבות אינה מועילה למי שאינו הולך בדרכיהם, אלא יותר מכך - היא עומדת לו לרועץ. ועי' מקור לכך לעיל בהערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת].

10. וכן מצינו, שבשליחת ידו של זרח בן יהודה (בראשית לח, כח) - מעשה חריג בהחלט שעשה בעת שהיה עוד תינוק בבטן אמו, ללא שום כוונה מיוחדת לא לרעה ולא לטובה - ראו חז"ל כח שלילי לשלוח את ידו שלא במקום הראוי, עד שלבסוף יצא מזה עכן, ששלח ידו בחרם ארבע פעמים (עי' רש"י שם, ל).

11. כן פירשו המהרש"א (ערכין י, ב) וה"משך חכמה" (ויקרא כג, כד).

12. ועי' משנ"ב (סי' תרכ"א ס"ק י"ח), דיוה"כ נקרא "יום הכפורים" בלשון רבים, כיון שיש בו כפרה גם לחיים וגם למתים (כמבואר ברמ"א שם). הרי שגם בדבריו מבואר, שגם המתים נידונים ביה"כ.

13. ועי' "בניהור" (ר"ה טז, א), דלכן אמרו במשנה: "בראש השנה כל באי עולם עוברין לפני כבני מרון" (שם), ולא אמרו בלשון

רגיל, "כל הבריות עוברות לפני כבני מרון". דרצו לכלול בלשון "באי עולם" את כל מי שהיה פעם בעולם, הגם שכבר מת.

14. כלל ידוע הוא, שככל שדבר הוא נעלה ועמוק יותר, כך הולך ופוחת מספר הפרטים שמהם הוא מורכב. למשל, כשלומדים הלכות ב"קיצור שלחן ערוך" מבלי לדעת את טעמיהן - כל הלכה נראית כענין בפני עצמו, וחושבים שאין קשר בין ההלכות. אבל כשיודעים את טעם ההלכה - מגלים שכמה וכמה הלכות נובעות מאותה סברה. כך גם לגבי ידיעת הטעמים עצמם: ככל שמבינים את הטעם ואת הסברא בצורה עמוקה יותר, כך הדברים הולכים ומתרכזים יותר, וניכר שכמה וכמה סברות שונות נובעות בעצם מנקודה אחת כללית. כלומר: החלוקה לפרטים רבים קיימת רק כשמבינים את הענינים ברמה שטחית, אך כשחודרים לפנימיות הענינים - מגלים שהחלוקה אינה קיימת, והכל ענין אחד.